

Književnost ogrskih Slovencev.

(Spisal *Andrej Fekonja.*)

»Vkup poberte to drtinje.«

Jan. VI. 12.

lovani imajo razna imena, razkosani so na mnoge države, ločeni so po veri, razdeljeni so pa tudi v knjigi. Skupnega književnega jezika niso nikdar imeli, marveč posamezna slovanska plemena so si osnovala — jedno preje, drugo pozneje — svojo posebno književnost; tu je bila bogateja, tam siromašnejša, različna pa ne samo v jeziku, ampak tudi v pismu. Da, še na podnarečja so se bili razcepili nekateri rodovi in pisali nekaj celó v razrečjih, z nekaterimi različnimi črkami!

Najhuje je bilo v tem oziru do najnoveje dóbe pri Jugoslovanih, posebej Hrvatih in Slovencih; da, pri nas je po nekoliko še dandanes tako. Dočim imamo namreč vsaj v takoiimenovani Notranji Avstriji sedaj isto pismo in isti književni jezik, ločeni so še od nas istorodni bratje naši — ne samo v tuji državi Italiji umirajoči beneški Slovenci, nego tudi v domači onostranski državni polovici le še životareči Slovenci ogrski. O beneških Slovencih književnosti se sicer ne more govoriti, ker je prav za prav ni. Pač pa se nahaja nekaj piscev in knjižic v ogrskih Slovencih, katerim pravijo sosednji štajerski Slovenci tudi Prekmurci, ker so prek reke Mure. In o teh izpregovorimo nekoliko z ozirom na njih duševno, posebej književno delovanje.

Pripomba.

»V dúhovnem omikanju in jeziku ogrskih Slovencev se je še malo, skoro

celo nič storilo«, pripomnil je že Peter Kozler v listu »Slovenija« leta 1849. »Duhovnike so zaradi nedostatka nabrazženih Slovencev volili sedaj iz Hrvatov, sedaj iz Slovakov, v najnoveji dóbi celo iz Madjarjev, ki še niso znali čisto slovenski propovedati. Stoletja je moralo ljudstvo biti brez tiskanih knjig; duhovnik je bil primoran prevajati si evangelje iz latinskega ali hrvatskega, predno je stopil na propovedalnico; kako se je tu gledalo na čistoto jezika, vsakdo si lahko misli.«

A jako znamenit je jezik ogrskih Slovencev za slovensko jezikoslovstvo. To je izprevidel najprvi Miklosich, kateri se v vseh svojih delih zvesto ozira na to razrečje in rabi knjige prekmurskih piscev, kolikor jih je mogel dobiti. Spoznal je to tudi Raić, kateri imenuje to krajino zaradi obilice in gladkosti v izrekih, a posebno zaradi narodne izvirnosti »najklasičnejšo slovensko zemljo«. Isti Raić nas je tudi najbolje seznanil s Prekmurci in njihovim govorom pa s prekmurskimi knjižniki in knjigami po svojih razpravah v »Letopisu Matice Slovenske« l. 1868. in 1869. Nekoliko pisateljev in spisov ogrskoslovenskih navaja tudi M. Čop v P. J. Šafařika »Geschichte der südslawischen Literatur« l. 1864., in po njem J. Marn v svojem »Jezičniku« XXII. 1884; nekaj dodatkov k temu pa je še priobčil Ant. Trstenjak v »Slovanu« l. 1885. 4.—6. Razven teh je še tudi M. Valjavec v »Lp. M. Slov.« 1874. in 1877. razglasil neke predge v ogrski slovenščini pisane.

Po teh virih o ogrskoslovenski književnosti so sestavljene te-le črtice.

Pisatelji in spisi.

Poseben pojav v književnosti ogrskih Slovencev je, da se tako delijo v knjigah, kakor so ločeni po veroizpovedanju: katoličani, ali kakor se sami imenujejo »papinci«, imajo svoje »slovstvo«, in protestanti, ki se sami zovejo luterani, zopet svoje. Obe pismenstvi se razvijata drugo poleg drugega ter se še dandanašnji tiskajo knjige zlasti nabožne vsebine za katoličane, katerih je nekaj nad 50.000, in za protestante, katerih pa ni 17.000. Pravopis je v obojih ponajveč madjarski: cz = c, cs = č, sz = s, s = š, zs = ž, ny = nj, ss = š, gy = dj = dž, fz = s, 'z = ž, ou = ô, ü, ö. Najnoveji čas so začeli prekmurski pisci rabiti po nekoliko pač tudi naš slovenski pravopis, a samo v neuradnem delu; zakaj od ogrske vlade je zaukazan madjarski način tudi slovenskim kraljevčanom.

Književno delovanje, pisanje in tiskanje knjig se začena v ogrskih Slovencih v početku XVIII. stoletja.¹⁾ Najstareji prekmurski knjižnik nam je znan po imenu Temlin Ferenc²⁾, iz Krájine v župniji Tišini, kateri je na svetlo dal neki »Katekizmus Gyoerszki, z vogrszkoga . . . v Halli 1715«. Za njim je Sever Mihao iz Vaneče v župniji Pečaroveih, bržčas protestantovski duhovnik, ki je iz nemškega poslovenil: »Réd zvelicsánfztva, poleg ednoga znamenüvanya toga naipoglaviteisega recsenya jedro fzvetoga pizma, vu kterom se voere naivéksi artikulusi gruentani jeszo,

¹⁾ Anton Trstenjak je našel na Prekmurkem neki slovenski rokopis od l. 1643. («Slovan» 1885, 58).

²⁾ Prekmurec (in Madjar) piše rodbinsko ime na prvem mestu, a krstno ime na drugem.

ravno i tak nistere krátke molitve i peszmi itd. Stampano v Halli Saxon-szkoy v leti 1747.« 12°. 96 str.

Na glasu je zatem Küzmič Stevan, šurdanski farar t. j. protestant, župnik v Šurdu v Šimeški stolici. Ta je spisal knjižico: »Voere krsztsanszke krátki návuk csízste rejcsi bóze voe zebráni i nanyou vfzejm vernim vu vfzákom szküsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomaganye, vu szmrti na troust ino potom toga na vekivecsno zvelicsanye, pouleg nisteri szem szpodobni molítev ino peiszen, na zaj gori poczimprani, v Halli 1754.« 12°. 275 str. in 10 strani predgovora z: V. J. Poslovenil je tudi: »Nouvi Zákon ali Testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z Greskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Küzmics Stevani Surdánszkom farari. V Halli Saxonszkoy 1771.« 8°. 854 str. Predgovor tej knjigi je spisal M. Torkoš Jožef, prednejši farar šopronski. Str. 814 do 818 so: Niftere z - Sztároga Zákona vö vzéte Epistole (Na Sz. Noucs ali Koledni I. Szvétek. Na czeplene Marie, ali Krifzt. poprietyà dén). Str. 818—854: Molítvi na vfzáko Nedelo i Szvétek zrendelüvanoga Evangyelioma (Na I., II., III. Koledni, Vüzenfzki, Rifzalfki Szvétek. Na I., II. itd. po fz. Trojsztvi Nedelo itd.). II. natisek v Požoni 1818, III. v Kösegi l. 1848. »Čudna prikazen v tem delu je«, pravi Raić, »da je mestoma spolnik posnet po grškem, Prekmurec ga ne pozna v svojem govoru, in onda še madjarščina gotovo ni toliko delovala na slovenščino, da bi se na njo bil jemal ozir.«

Poleg Stevana je za ogrske Slovence jako znamenit zaradi koristnih knjig Küzmič Mikloš, Sv. Benedeka pleban in vice-ešpereš, t. j. katoliški župnik in dekan, koncem minulega in početkom

sedanjega veka. Mikloš (Niklav) je spisal rojakom kakih osem knjižic, in sicer: »ABC za Szlovence na Vogerszkem« ok. 1780. (in zopet izd. ok. 1821). »Szlovenszki silabikár z steroga sze decza steti more navesiti, z nikimi rejsiniczami navküpe pod prespan stampanya dáni. V Soproni pri stampari Siefz Jósef Jánosi 1780.« 8°. 13 listov. »Kniga peszmena i molitvena« ok. 1780. »Szvéti Evangeliomi pouleg reda Rimszkoga na vsze Nedele i Szvétesnye dni z obcsinszkoga szvetoga Piszma na szlovenszki jezik obrnyeni po V. P. Goszpoudi Küzmics Miklosi, plebánusi i vice-esperesti. Z dopüscsenyom Poglavarstva. 1780.« 8°. 160 str. (zopet 1804). »Kratka summa velikoga Katekizmusa z szpitavanyem i odgovárjanyem mladosztu na navuk vu czaszarszki i králeszki drsanyoj. Sze najde v' Radgoni pri Weitzinger Aloysi« okoli 1780. 8°. 112 str. »Sztároga i nouvoga testamentoma szvéte historie krátka summa na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po V. P. Goszpoudi Küzmics Miklósi, szvetoga Benedeka fare dühovniki ino okrogline Szlovenszke vice-öspörössa. Z dopüscsenyom králeszke vizzoke soule stamparie« ok. 1780. 8°. 135 str. »Kniga molitvena za bolnike« ok. 1780. »Kniga molitvena, v-steroj se nahajajo razlocsne ponizne molitvi, zdvojim pridavekom, na haszek szlovenszkoga naroda na szvetloszt dana, 1813.« 8°. 320 str. (zopet izd. 1821?).¹⁾ Küzmič Mikloš je prevel Evangelije poleg latinskega teksta, in z ozirom na K. Stevana je opomnil Raić: »Prvejšega pisatelja je prevajanje iz grščine zavodilo včasih na spolnik, ki ga jako redko nahajaš v K. M. blagovestji, ker latinščina močna v sklanji ga ne rabi, kakor ni grščina

¹⁾ Nekaj Küzmičevih knjig je pozneje po svoje popravljenih priobčeval Peter Dainko.

osebnega zaimena v spregi ne, ker ta je krepka.«¹⁾

Na koncu XVIII. veka se je pojavil v Prekmurcih tudi posveten pisatelj, Šijarto Števan, školnik v Pucincih, protestant, s knjižico: »Mrtvecsne peszmi, stere szo sztári píszm vküp po-bráne, pobougsane ino na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na fzvetlofzt dáne po S. S. P. S. Stampane v Szomboteli, pri Sziesz Ant. vu L. 1796.« m. 8°. 175 str. — V isto dôbo spada tudi neki Bakoš Mihál, o katerem pak nam do sedaj razven imena ni natančneje nič objavljenega,²⁾ in pa knjižica: »Szlovenszki Abeczedar za deczo«, v Požoni ok. 1793. 8°. 1½ pole za protestantovske občine, od neznanega pisalca.

V XIX. veku so potem bile tiskane neke »Peszmene knige« ali »Gradual« ok. 1816—1820. 456 str., in v isti dôbi neka čitanka na 30 str., v kateri se nahajajo mali sestavki iz prirodopisja, prirodoslovja in iz sv. pisma; obe knjigi sta od neznanih sestavljalcev, pa za slovenske protestante; prva je bila za božjo službo, ta pa za šolski pouk. A ono pesmarico je na to v drugo izdal Barla Mihál, kövágó-örske fare dühovni pastér, pod naslovom: »Krszcsanszke Növe Peszmene Knige szprávlene evangyelicsánskim gmainam. V' Soproni stampane sz' Kultsár Kataline píszkmi v' 1823. leti.« 8°. X. in 503 str. In istotako za slovenske protestante so bili na svetlo dani: »Dühovni aldovi ali Molitvene knige, szprávlene po Cipot Gyürji, evangyelicsánszke Hodoske fare dühovniki. V Szombatheli, sz Perger Ferencza píszkmi 1829. leta.«

Med novejšimi knjižniki ogrskoslovenskimi je vreden, da ga omenjamo:

¹⁾ Primeri tudi Dr. Fr. Miklošič: Slovensko Berilo VIII. 44, 45.

²⁾ Ant. Trstenjak: »Slovan« 1885, str. 87.

Košič Jožef, rojen v Belotincih 1788., mnogo let katoliški župnik na Gornjem Siniku, umrl 1867 — Slovenec Savel-Pavel. »On ni pisal samo za cerkveno slovstvo, nego največ za posvetno omiko svojih zemljakov«, piše Raić. Glavne knjige njegove so: »Krátki návuk vogrszkoga jezika« za začetnike, v Gradei 1833. XX. in 185 str. »Zobriszani Szloven med Murov in Rabov«; tu pripoveduje neke običaje teh Slovencev, pové nekaj malega iz zgodovine, kara nekatere razvade in napake ter uči, kako se je treba ljudem vesti v navadnem in društvenem življenju, kako bi morali gospodariti itd. »Zgodbe vogrszkoga kralesztva«, v Sombotheli 1848.; v teh je tvarina razdeljena po vojvodah in kraljih. Razven teh in drugih manjših spisov je priobčil Košič tudi nekoliko pobožnih n. pr. »Križni pout« in zapisal obilo cerkvenih govorov, ki se doslé hranijo v rokopisu. »Košič prebirajoči naše knjige in pozneje časnike ni več povse čisto pisal prekmurskega narečja, posegši včasih v naš govorni zaklad, toda navadama nesrečno«, pristavlja Raić. Njegovo delovanje je Slovence jako vspodbujalo za čitanje.

Poleg njega sloví Terplán Šandor, protestantovski duhovnik v Pucincih, roj. 1816. v Ivanovcih v fari Sv. Benedeka, umrl 1858. V dobri obliki je poslovenil Psalme, kateri so bili na svetlo dani vkupno s Küzmiča Stev. Novim Zakonom pod naslovom: »Knige Zoltárszke, szlovensene po Terplán Sánd., püczonszkom farari. V Köszegi, 1848.« 8°. 120 str. Razven tega je napisal »Zgodbe szv. Piszma« in sestavil »Krszesanszki ABC«, t. j. vodilo krščanskega nauka za otroke. O Trplánu pravi Raić: »Kakor pisatelj je bil marljiv pišoči prece lep slovenski jezik, kar se je toliko leže godilo, ker v njegovem

rodišči se govori prekmurščina v lepi, okusni in nežni podobi.«

Iz iste dôbe je še znan Kardoš Jánoš, protestantovski duhovni pastir v Hodošu, kateri je izdal »Katekizmus« l. 1837. za protestante in poslovenil: »1867. leta vogrszkoga orszacszkoga szpravicesa poszvecseno právdeszkle nye« 1868; tudi je bajé rokopisno prevél pet knjig Mojsejevih; a njegov zlog imenuje Raić »okoren in lagoden«.

Poslednji čas »skoro jedini delavec za slovensko slovstvo v Ogrski skrbi Borovnjak Jožef, katoliški župnik v Cankovi od 1858. leta; rodil se je 1826. l. v fari Sv. Benedeka, marljivo popravljal knjige za cerkveno porabo, žal da še (l. 1868.) v madjarskem pravopisu, dasi so učilnice naučile prebirati našo pisavo« — povedal je Raić. Poslovenil je Borovnjak knjižico: »Duhovna hrana« ok. l. 1860. »Katekizem« od 1864. l. ima precej pravilen jezik.

Tedaj nekako je bil na svetlo dan tudi »Szlovenszki szilabikár« 48 str. za prvence; na poslednjih petih straneh so natisnjene v našem pravopisu »narodne slovice« in molitve.

Razven teh pisateljev in knjig omenja Raić še dveh, treh knjižnikov prekmurskih, kateri pa svojih spisov niso dali na svetlo. Ti so: Sabar Jakob, župnik v Gornji Lendavi in zatem v Črensovcih, umrl 1863., ki »sloví kot najglasoviteji govornik slovenski, akoravno rodóm ogerski Hrvat«, ter je zapustil propovedi na pól leta lepo in snažno pisane, križni pot in vse drugo, kar cerkveni obred veleva opravljati v narodnem jeziku; te spise hrani farna knjižnica črensovska. — Žbüll Franjo, župnik v Dolincih, umrl ok. 1865., katerega »listi javljajo, da je bil mož umnik; da je imel priliko, nekoliko nagibanje in krepše zdravje, mogel bi

bil postati najboljši prekmurski pisatelj ter posrednik med Prekmurci in nami«; rabil je že leta 1858. naš slovenski pravopis. — Zemlič Jožef, tedaj kapelan v Dolnji Lendavi, spisoval je obširne »Zgodbe sv. pisma«.

Opomniti še je, da se v župni cerkvi v Pertoči pri Sv. Jeleni nahaja: »Gradual popisani po Smodiš Jožefi s Krájšič od toga po dobročiniteli Haužar Petri s Pertoče na potrebočo Jelenske fare küpleni za osem raniški vu leti 1695. 1. martiuša. Školniki se pa priporóča dobra skrb na ete Gradual.« — Ta rokopisna knjiga ima obliko misála (mašne knjige) in je tudi tako debela; vsebina njena so pesmi za razne praznike in za maše v slovenskem, pa tudi v hrvaškem narečju.

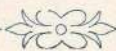
K temu še pristavljamo najnoveji pojav v književnosti ogrskih Slovencev: dvoje novine.

Prvi njihov časopis je bil: »Priřátel, znanoszt razserjüvájocse mészecsne novine. Buda-Pest 1875.—1879. 4°. Podgovoren réditel Agustich Imre. Stampano v Buda-Pesti vu Franklin-Tivaristve násztavi.« Agustič je uredoval v začetku svoj list v madjarskem pravopisu, pozneje pa v našem slovenskem, ker je izprevidel — in to mu je glavna zasluga — da se ogrski Slovenci morajo v pravopisu združiti z drugimi Slovenci. Zato je tudi svojemu listu

premenil naslov v »znanost razšerjüvájocse slovenske novine«. Agustič je tudi polagoma zapuščal, kolikor je smel in mogel, svoje narečje, in je tedaj tudi pisni jezik svoj uravnaval po našem slovenskem, da mu torej tudi v tem oziru ni pisava prava »prekmurščina«. Zaradi tega — pravi Ant. Trstenjak — moramo priznati, da mu je to delo bilo hvalevredno.

Agustič je umrl 17. julija 1879, in od tedaj so bili ogrski Slovenci brez časopisa, dokler jim ni madjarska državna ideja porodila drugih novin, ktere so začele izhajati o novem letu 1885. v Murski Soboti pod naslovom: »Múraszombat és vidéke« (Murska Sobota in njena okolica) fol. Na jedni strani je madjarski izvornik, na drugi pa slovenski prevod. Urednik temu listu je Madjar Takács R. István, a izdavatelj žid Grünbaum... No, s tem je pa vse povedano.

Toliko sem mogel nabrati v celoto o književnosti ogrskih Slovencev. Res, priznati nam je (z Valjavcem): Malo je tega in še to se večji del le s težo dobiva in celo dobiti ne more, ako bi hotel kdo kaj upotrebljati. Dobro dojeti mora torej vsaka tudi manje ali malo imenitna in slabeja stvar iz te slovenske okrajine. A zato sem i zbral one drobtine.

Le mladost se več ne glási.

Leto prejde, leto pride,
Solnce zajde, solnce vzide;

Cvetje vene, spet rodi se,
Val odteka, privali se;

Misel zginja, druga vstaja,
Up umira, se poraja;

Le mladosti srečni časi —
Le mladost se več ne glási.

A. Hribar.

